

πρόχειρο χώρισμα και την έκρυβε. Αυτό ήτανε ένας πίνακας που παρίστανε την ίδια σε φυσικό μέγεθος ως πιο κάτω από τη μέση με φόρεμα χορού και μ' ένα πρόσωπο με τα μάτια γουρλωμένα. Εκείνη το έλεγε «το σκιάχτρο». Ο ζωγράφος ήτανε ένας ρώσος πρόσφυγας που τον γνώρισε κάποτε στη Θεσσαλονίκη κι άφησε να τη ζωγραφίσει για να τον βοηθήσει. Δεν τον κρέμασε ποτέ τον πίνακα. Τον πήρε όμως μαζί της όταν έφυγε από το σπίτι της που το επέταξαν οι Γερμανοί, γιατί είχε βάλει στον νου της να το κάνει παραβάν, να χωρίζει την τουαλέτα από το μπάνιο.

— Πάω κι εγώ, είπε η θεία Ξάνθη, γιατί σαν ν' ακούω πολλές πιστολιές.

Δεν θυμάμαι τι όνειρο έβλεπα. Άκουσα όμως μισοκοιμισμένη να χτυπούν καμπάνες, στην αρχή απόμακρα κι ύστερα πολύ κοντά. Ξύπνησα. Ξύπνησε κι η Λεούλα κι ανακαθίσαμε στα κρεβάτια μας. Αφουγκραστήκαμε. Ναι, ήτανε καμπάνες. Κοίταξα το ρολόι. Πέντε και μισή. Είχε αρχίσει να φέγγει κι ύστερα μια φωνή:

— Φύγανεεεεε, φύγανεεεεε. Ξυπνήστε, φύγανεεεεε.

Ήτανε η φωνή του Θανασάκη, του παιδιού της γειτονιάς. Έφερνε βόλτες γύρω γύρω σαν τρελός.

— Ξυπνήστε, ρε. Φύγανε οι Γερμανοί!

Παράθυρα αρχίσαν ν' ανοίγουν. Φωνές να ρωτούν, και πάλι καμπάνες. Η μαμά κι ο μπαμπάς κοντά μας. Κρεμόμαστε όλοι στο παράθυρο. Κι ύστερα κόσμος να βγαίνει στον δρόμο, άλλοι ντυμένοι άλλοι με πιτζάμες.

– Φύγανε οι Γερμανοί, φώναζαν και χοροπηδούσαν.

Κι εμείς οι τέσσερις αγκαλιαστήκαμε και κλαίγαμε.

– Πάμε να ντυθούμε, είπε η μαμά.

Ντυθήκαμε στο λεπτό κι η μαμά έτοιμη.

– Πάμε, είπε.

– Πού πάτε; τρόμαξε ο μπαμπάς.

– Στον δρόμο, να δούμε τι γίνεται.

Βγήκαμε και κατεβαίναμε τη σκάλα.

– Να τις έχεις κοντά σου, φώναζε ο μπαμπάς από την κουπαστή της σκάλας. Εγώ θα πάω στην τράπεζα.

Ποιος τον άκουγε πια. Η Λενούλα κι εγώ πήραμε τη Λήμνου, η μαμά... πετούσε κι ανέβαινε τη Λευκωσίας. Η αδελφή μου πήγαινε στην Κυψέλη να βρει τον Γκάτσο. Εγώ ήμουν α σίγουρη, στη γωνία Λήμνου και Πατησίων, μπροστά στο σχολείο του Τυχόπουλου, με περίμενε ο Γιώργος. Αγκαλιαστήκαμε, η Λενούλα μας φώναζε γεια κι άρχισε να τρέχει. Εμείς μείναμε έτσι ακούνητοι σαν να μην το πιστεύαμε. Άρχισαν να έρχονται τα τραμ και να χτυπάνε τα καμπανάκια κι ο κόσμος να σκαρφαλώνει, να τραγουδάει.

– Η πιο ευτυχισμένη μας μέρα, λέει ο Γιώργος. Ποτέ πια, ποτέ πια τίποτα κακό δεν θα μας συμβεί.

Τρέχουμε κι εμείς να σκαρφαλώσουμε στο τραμ. Αγκαλιαζόμαστε με αγνώστους, τραγουδάμε μαζί. Σαν να μην πιστεύαμε ποτέ πως θα έφτανε μια τέτοια μέρα. Μια τέτοια ευτυχία. Είχε πει η Έλλη: «Το μάτι στο καλειδοσκόπιο», τι σήμαινε; Σήμαινε λεφτεριά σίγουρα, μα γιατί καλειδοσκόπιο; Και ποτέ δεν τη ρώτησα. Το είχα ξεχάσει. Και τώρα το θυμήθηκα, είμαι σίγουρη πως το είπε.

Κατεβαίνουμε στην Ομόνοια. Κόσμος, κόσμος στους δρόμους χορεύει και τραγουδάει. Ανεβαίνουμε τη Σταδίου. Κρατιόμαστε σφιχτά μην χαθούμε. Όχι, δεν θα 'θελα με τίποτα να 'χανα τον Γιώργο μέσα στο πλήθος. Τον κοιτάζω, λάμπει από ευτυχία, έτσι θα λάμπω κι εγώ κι όλος ο κόσμος δίπλα μας. Δεν μπορώ να πιστέψω πως ποτέ μα ποτέ πια δεν θα δούμε άσχημες μέρες στη ζωή μας. Το είπε ο Γιώργος.

Φτάσαμε στο ύψος που είναι η Τράπεζα Αθηνών πλάι στου Λουμίδη. Ένα πλήθος περνάει και κάνουμε στην άκρη. Είναι εργάτες με τις φόρμες τους. Πού βρέθηκαν τόσες κόκκινες σημαίες; Έχουν υψωμένες τις γροθιές τους και ζητωκραυγάζουν: «Κάπα, Κάπα, Έφιλον». Κι ανάμεσά τους, ακριβώς στη μέση, η ζακέτα της Τσούχλου! Ναι, η μαμά. Έχει κι αυτή τη γροθιά της ψηλά και φωνάζει: «Κάπα, Κάπα, Έφιλον».

— Δες, λέω στον Γιώργο.

Δεν προφταίνω όμως να το πω κι ακριβώς απένα-

ντι, στο μπαλκόνι, στην Τράπεζα Αθηνών, βλέπω τον μπαμπά και δυο άλλους στο πλάι του. Κουνάει τα χέρια του, θαρρείς και κολυμπάει. Κάτι φωνάζει. Δεν μπορώ ν' ακούσω τη φωνή του, ξέρω όμως, θα 'ναι μια κραυγή: «Ελληνη».

Η μαμά κοιτάζει ίσια μπρος με τη γροθιά πάντα υψωμένη. Τον μπαμπά που γέρνει στο μπαλκόνι τον τραβούν μέσα οι δύο διπλανοί του. Ήτανε η μόνη φορά στη ζωή μου που τον λυπήθηκα.

– Έχουμε καινούργια Ρόζα Λούξεμπουργκ, λέει ο Γιώργος.

Δεν γέλασα με το αστείο. Ο Γιώργος το κατάλαβε και μου 'σφιξε το χέρι.

– Είπαμε, σήμερα δεν έχει στεναχώριες. Μόνο χαρά. Πάμε να βρούμε τους φίλους, τους συντρόφους μας.

Με δυσκολία περνούσαμε μέσα από τον κόσμο. Φτάσαμε στην Πανεπιστημίου. Κοιτάζω. Δεν είναι δυνατόν. Η Ζωρζ! Σκαρφαλωμένη στα κεραμίδια του Πανεπιστημίου. Κρατάνε μαζί μ' ένα αγόρι την ελληνική σημαία και τραγουδάνε. Κουνάω τα χέρια. Πού να με δει. Κοιτάζει ολόισια με το κεφάλι ψηλά και μοιάζει να σφίγγει το κοντάρι της μην της την πάρει ο εχθρός.

Πιο κάτω βρίσκουμε φίλους από το θέατρο, συντρόφους, κι όλοι μαζί τραγουδάμε κι ούτε με νοιάζει που είμαι παράφωνη.

Πρέπει να ήτανε αργά τ' απόγευμα όταν συναντή-

σαμε τον Μπάστα και τη Δέσποινα. Καθόντανε πάνω σ' ένα γκρεμισμένο τοιχάκι, στη Μαυρομματαίων. Βραχνοί, αποκαμωμένοι, χαρούμενοι. Τόσο πολύ δεν είχαμε αγκαλιαστεί ποτέ μας.

– Πάμε στη Διδώ, πρότεινε ο Μπάστας, γιατί είδε πως ήμασταν κοντά στην Κοδριγκτώνος.

– Σίγουρα δεν θα 'ναι σπίτι, λέω.

– Τι χάνουμε;

– Πάμε.

Ήτανε σπίτι. Και μύριζε φασολάδα.

Ο θεός Πλάτων είχε μαγειρέψει. Να υπάρχει ένα φαΐ! Θα τρώγαμε όλοι. Ο Πλάτων στρώνει τραπέζι. Η Διδώ καπνίζει και κάνει βόλτες νευριασμένη.

– Θείτσα, τι έπαθες τέτοια μέρα;

– Είμαι έξω φρενών.

Την κοιτάμε όλοι απορεμένοι.

– Ακούς εκεί, να βγούνε από τις κρυφώνες τους όλοι οι παράνομοι και να μου κάνουνε παρέλαση στους δρόμους και να τραγουδάνε! Ο κόσμος τους είδε και τους ξέρει πια. Δεν μου λέτε, τι θα γίνει αν χρειαστεί να ξαναβγούνε στην παρανομία;

Μείναμε όλοι άφωνοι. Τι εννοούσε η Διδώ;

Μίλησε ο Μπάστας.

– Διδώ μου, παραφρόνησες; Ποια παρανομία; Τώρα είμαστε ελεύθεροι. Ε-ΛΕΥ-ΘΕ-ΡΟΙ.

– Μην σας κόψω τη χαρά σας. Πάμε να φάμε τα

φασόλια του Πλάτωνα. Ξέρετε όμως ότι μας περιμένουν δύσκολες μέρες.

Ο Γιώργος με κοίταξε, ποιος ξέρει τι έκφραση είχε πάρει και σαν να με λυπήθηκε.

— Άσε μας, βρε Διδώ, να χαρούμε σήμερα τέτοια μέρα που ξημέρωσε.

— Καλά, ντε, είπε κι άρχισε με την τρεμουλιαστή φωνή της σαν υψίφωνος της όπερας να τραγουδάει ένα σμυρναίικο τραγούδι.

Η Δέσποινα έβγαλε το φλάουτο που δεν το αποχωριζότανε ποτέ και τη συνόδεψε. Ο θείος Πλάτων μάζεψε τα πιάτα. Απέξω χάλαγε ο κόσμος στις φωνές και στα ρώσικα τραγούδια της επανάστασης, με λόγια ελληνικά. Πότε πρόλαβαν να τα γράφουν και να τα μάθουν; Και τότε η Δέσποινα έπαιξε στο φλάουτο την «Κατιούσα» κι η Διδώ σηκώθηκε και τη χόρεψε. Σταμάτησε λαχανιασμένη.

— Εμπρός, σηκωθείτε να χορέψουμε... όσο μπορούμε, έκανε.

Σηκωθήκαμε και χορέψαμε. Ως κι ο θείος Πλάτων που είχε μαζέψει το τραπέζι και το έσυρε στην άκρη.

12 Οκτωβρίου 1944, να μην την ξεχάσω ποτέ στη ζωή μου αυτή τη μέρα.

Είχε βραδιάσει πια. Τους είπα να πάμε όλοι μαζί από το σπίτι, γιατί δεν ήξερα σε τι κατάσταση θα ήτανε ο μπαμπάς. Διηγηθήκαμε στη Δέσποινα και στον Μπάστα τι είχε γίνει με τη μαμά. Η Δέσποινα από τα γέλια δεν μπορούσε να περπατήσει, κάθισε κάτω στο πεζοδρόμιο.

Πήγαμε σπίτι όλοι μαζί. Η μαμά και η Λενούλα χάρηκαν μόλις μας είδαν. Ευτυχώς που ο μπαμπάς από συνήθεια άκουγε ακόμα το BBC. Μόλις μας είδε όλους μαζί να μπαίνουμε στην τραπεζαρία, έκλεισε το ραδιόφωνο.

– Τι, είπε στη Δέσποινα, ήρθες να μου παίξεις τον «Γερο-Δήμο»;

– Όχι, κύριε Ζήνων μου, απάντησε κείνη. Σήμερα δεν έχει «Γερο-Δήμο», κι έβγαλε το φλάουτο κι άρχισε να παίζει την «Κατιούσα».

Άκουσαν από δίπλα και οι Τριανταφύλλου κι ήρθαν να δουν τι γίνεται σπίτι μας. Είχε αρκετή ζέστη και το παράθυρο ήταν ανοιχτό. Κάτω στον δρόμο ήτανε μόνος ο Θανασάκης που κοίταζε προς τα πάνω κι άρχισε να χορεύει την «Κατιούσα», και με φιγούρες μάλιστα. Πού τις έμαθε; Ανοίξαμε την μπαλκονόπορτα και βγήκαμε όλοι στο μπαλκόνι να τον χειροκροτούμε. Όχι ο μπαμπάς.

Τώρα, τι είπε η μαμά στον μπαμπά μας και τον κάλμαρε που την είδε με τη γροθιά στον αέρα, αυτό ήτανε ένα δικό της μυστικό που δεν το μάθαμε ποτέ η Λενούλα κι εγώ.

ΠΕΝΗΝΤΑ ΜΕΡΕΣ ΚΡΑΤΗΣΕ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ. Μόνο πενήντα μέρες. Ύστερα άρχισε ο Δεκέμβρης... Σ' αυτές τις πενήντα μέρες ο Γιώργος πρόλαβε κι έκανε το θέατρο του Λαού. Δηλαδή, το κόμμα τού ανέθεσε να το κάνει. Νέα παιδιά όλοι και... μπαρουτοκαπνισμένοι. Δεν φύγαν έτσι απλά οι Γερμανοί. Χτυπούσαν ως την τελευταία στιγμή και στις συνοικίες γινόντανε μάχες.

– Πού τριγουρίζεις; είχα ρωτήσει τη Ζωρζ.

– Στις συνοικίες, μου απάντησε και τίποτ' άλλο.

Κάθε τόσο παρακολουθώ κι εγώ τις πρόβες στο θέατρο και σιγά σιγά, χωρίς να το καταλάβω, άρχισα να λέω μέσα μου, χωρίς όμως να τολμάω να το πω δυνατά. Μήπως; Μήπως κάνω κι εγώ θέατρο;

Δειλά δειλά τόλμησα μια μέρα και το ξεστόμισα στον Γιώργο. Με κοίταξε με τόση απορία, λες και του έλεγα πως θέλω να γίνω ακροβάτρια σε τσίρκο.

– Και το γράψιμο; Κούλι, μην τ' αφήσεις, σε παρακαλώ, είπε τρυφερά.